

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI

Makale Bilgisi / Article Info

Alındı/Received: 10/04/2018

Kabul/Accepted: 31/05/2018

EDUCATION RIGHTS OF GIFTED CHILDREN

Merve Deniz Pak, Arş. Gör.

Sosyal Hizmet Bölümü, Başkent Üniversitesi

Seda Attepe Özden, Yrd. Doç. Dr.

Sosyal Hizmet Bölümü, Başkent Üniversitesi

Öz. Üstün yetenekli çocuklar, spor, sanat, yaratıcılık gibi alanlarda yaşitlarına göre daha yüksek performans gösteren çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Üstün yetenekli çocukların eğitim hayatında pek çok sorunla karşılaştığı bilinmektedir. Eğitim sürecinde yaşitlarından farklı oldukları için dışlandıkları; üstün yetenekleri olduğu için fazladan bir eğitime gereksinim duymadıkları yönünde önyargılarla karşılaştıkları görülmektedir. Ayrıca eğitim ortamlarının üstün yetenekli çocukların ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılandırılmadığı da bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstün yetenekli çocukların eğitim hayatlarının gereksinimleri doğrultusunda fırsat eşitliği perspektifinden hareketle düzenlenmesi ve eğitim haklarının ilgi, yetenek ve kapasiteleri doğrultusunda sağlanması gereklidir. Bu çalışmada üstün yetenekli çocukların eğitim ihtiyaçlarının ve uygulamaların mevcut durumu ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde ortaya konulacak ve hak ihlalleri bağlamında Türkiye’de üstün yetenekli çocukların eğitimi tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Üstün yetenekli çocuklar, hak temelli yaklaşım, eğitim hakkı, özel eğitim, fırsat eşitliği

Abstract. Gifted children are defined as children who perform better than their peers in areas such as sport, art, and creativity. Gifted children face many problems in their education. They are excluded because they are different from their peers in the education process; they seem to have prejudiced that they do not need any extra training because they are superior talents. It is also a fact that educational environments are not structured for the needs of gifted children. It is necessary to regulate the education for the gifted children in accordance with their needs and from the perspective of equality of opportunity and to ensure the right of education in terms of interests, abilities and capacities. In this study, the current situation of the education of gifted children will be introduced regarding with national and international practice and human rights violations in the context of the education of gifted children in Turkey will be discussed.

Key Words: Gifted children, rights-based approach, right to education, special education, equal opportunity.

GİRİŞ

Her birey, ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde korunan temel hak ve özgürlüklerle beraber dünyaya gelir. Bu yasal düzenlemelerin amacı, çocukların var olan yeteneklerini en üst düzeyde kullanabilmesi ve kendini gerçekleştirerek mutlu bireyler olmasını sağlamaktır. Bütüncül çerçeveden bakıldığında yasal düzenlemelerin belirli bir kesimi değil, farklı ve özel gereksinimi olan bireylerin haklarını da kapsadığı görülmektedir. Bu bağlamda eğitim hakkı da fırsat eşitliği perspektifinden hareketle farklı bireylerin ayrıcalıklı durumlarını gözetilen eğitimin verilmesini ifade etmektedir. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan üstün yetenekli çocuklar, akranlarından farklı gelişim ve öğrenme özelliklerine sahip olduklarından ayrıcalıklı bir grubu oluşturmaktadır. Üstün yetenekli çocuklar, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde "zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarda akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren birey" olarak tanımlanmaktadır. Gereksinimleri doğrultusunda her çocuk gibi üstün yetenekli çocukların da eğitim almaları doğal bir haktır. Bu yönüyle üstün yetenekli çocukların daha etkili ve verimli eğitim almalarına hizmet edecek farklı düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Bu çalışmanın ana problemi Türkiye'deki üstün yetenekli çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığının hak temelli yaklaşım bağlamında incelenmesidir. Üstün yetenekli çocukların, farklı yetenek alanları ve gelişim özellikleri vardır ve buna yönelik farklılaştırılmış ya da zenginleştirilmiş eğitim almaları gerekmektedir. Tarihsel süreçte yapılmış çalışmalar ve politika düzenlemeleri olmakla birlikte, daha kapsamlı ve ayrıntılı çalışmaların hak temelli olarak yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçlar üstün yetenekli çocukların özellikleri dikkate alınarak geliştirilirse; bu çocukların sahip oldukları potansiyeli açığa çıkarmak; bilişsel, duyuşsal ve sosyal alanlarda çok yönlü gelişimlerini desteklemek, üst düzey düşünme becerilerini tanılama aşamasından itibaren geliştirmek mümkün olacaktır. Buradan hareketle bu çalışmada üstün yeteneklilik kavramı tanımlanmış, bu çocukların eğitim ihtiyaçlarının ve uygulamaların mevcut durumu ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde ortaya konulacak ve hak ihlalleri bağlamında Türkiye'de üstün yetenekli çocukların eğitimi tartışılacaktır.

Üstün Yetenekli Çocukların Gelişimsel Özellikleri

Üstün yeteneklilik kavramı, yıllar içerisinde farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Üstün yeteneklilik kavramının karmaşık ve çok boyutlu olması nedeniyle, ortak kabul görmüş bir tanıma ulaşılamamıştır. Fakat bu alanda yapılan tanımlara bakıldığında; Amerikan Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Birliği'ne (National Association of Gifted Children) (2016) göre üstün yeteneklilik; “genel beceriler, şahsi düşünceler ve motivasyonun birleşimi” ya da “duygusal ve bilişsel deneyimleri anlama ve transfer etme yeteneği bakımından akranlarına göre farkındalık, duyarlılık ve yetenek ortaya koymak” olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda çalışmalar yapan Renzulli (1976) tarafından yapılan tanımda ise, üstün yeteneklilerin tanımlamasında üç temel öge arasındaki etkileşim ön plana çıkmaktadır. Bunlar:

1-“Genel olarak gelişiminde ortalamanın üstünde olmak,

2-Üstün yaratıcılık düzeyi göstermek yani sorunların çözümüne ırsak düşünerek yaklaşmak,

3-Yüksek görev anlayışı diyebileceğimiz kendini ele aldığı konuyu tamamlamaya adanma, yani güdülenme ve güdülemede üst düzeyde olma, bir sorunun doğurabileceği sonuçları görebilme yeteneğine sahip olmak.” (Renzulli, 1976).

19. yüzyıldan bu yana üstün yetenekli çocuk kavramı; zekâyı ölçtüğü kabul edilen zekâ testleri sonucunda tanımlanmış ve “üstün yetenek” ile ilişkilendirilmiştir. Bu testlerin sonuçlarına göre, zekâ bölümü 115-129 arası “hafif düzeyde üstün yetenekli (mildly gifted)”; 130-144 arası “normal düzeyde üstün yetenekli (moderately gifted)”; 145-159 arası “çok üstün yetenekli (highly gifted)”; 160-179 arası “olağanüstü üstün yetenekli (exceptionally gifted)”; 180 ve üstü zekâ bölümüne sahip olanlar ise “dâhi seviyesinde üstün yetenekli (profoundly gifted)” olarak gruplandırılmıştır (Akkanat, 1999; Levent, 2011).

Üstün yetenekli çocukların, zekâ düzeyi ve özellikleri bakımından birbirlerinden ve akranlarından farklı olduğu görülmektedir (Reis ve McCoach, 2000). Üstün yetenekli çocuklar fiziksel açıdan gelişimin tüm alanlarında yaşitlarının ilerisinde olup, erken yürüyüp erken konuşurlar ve duyuları gelişmiştir. Sosyal gelişim

özellikleri açısından akranlarından büyük çocuklarla oyun oynama eğilimi gösterirler ve arkadaşları arasında popülerdirler. Ses, ağrı ve acıya karşı aşırı tepki verebilirler. Diğer bireylerin düşüncelerini, duygularını ve isteklerini öncesinde anlayabilme ve neden-sonuç ilişkisi kurma yeteneğine sahiptirler (Gross, 2002). Yeni ve farklı durumlara kolaylıkla uyum sağlarlar. Grup içinde çoğunlukla liderlik özellikleri gösterirler ve grup üyelerinin gereksinimlerine ve ilgilerine duyarlıdır (Bisland, 2004). Kişilik özellikleri açısından ise bağımsız olma özellikleri gösterirler ve çoğunlukla yaşamlarındaki olayları denetim altına alabileceklerine inanırlar, hayal güçleri çok gelişmiştir (Rimm, 2006). Aşırı duygusal olabilirler. Yapılan haksızlıklara tahammül edemezler ve soyu tükenme tehlikesinde olan türler, enerji kaynaklarının azalması, çevre kirliliğinin artması gibi ekolojik sorunlara karşı aşırı duyarlı davranabilirler. Mükemmeliyetçi bir yapıda olup özgüvenleri yüksektir. Bu kapsamda eleştirel düşünme yetenekleri gelişmiştir; meseleleri sorgularlar, ilişkileri fark eder ve anlamları idrak ederler (Parker, 2002). Bilişsel özellikler açısından bakıldığında ise üstün yetenekli çocuklar bebeklik çağından itibaren akranlarına kıyasla gördükleri, duydukları, dokundukları şeylere daha fazla ilgi gösterirler ve dikkatlerini daha uzun süre yoğunlaştırabilirler. Problem çözme becerileri gelişmiştir ve meraklı olmalarından dolayı bir sorunla karşılaştıkları zaman sorgulayarak çözüm yolları bulabilirler. Akıcı düşünce yapısına ve güçlü hafızaya sahip olmalarından dolayı kolayca öğrenebilme becerisine sahiptirler. Bu yönleriyle okumayı kendi başlarına öğrenebilir, matematiksel işlemleri kolayca yapabilirler. Aynı zamanda üstün yetenekli çocuklar; çeşitli olay ve durumları daha derinlikli olarak kavrayabilme ve bunlar arasındaki ilişkileri kolaylıkla anlayabilme, yenilikleri takip edebilme ve yeni fikirler ileri sürme gibi birçok bilişsel kapasiteye de sahiptirler (Bilgili, 2000; Sak vd., 2015).

Üstün yetenekli çocuklar, ülkelerin geleceğinde kritik roller oynayacak nesli oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında öncelikle yeteneklerinin erken dönemlerde fark edilmesi gerekmektedir. Bu noktada çocuklar birbirlerinden farklılık göstermekte ve üstün yetenekli kimi çocuklar olağanüstü gelişimleri ve başarılarıyla kendilerini daha kolay fark ettirebilmektedir. Bir grup çocuğun ise yetenekleri çeşitli nedenlerden dolayı gizli kalmaktadır. Bu yönden bakılınca dünya çapında neredeyse her toplumun her kuşağında fark edilmemiş ve yeteneği gizli kalmış pek çok üstün yetenekli birey

bulunmaktadır (Levent, 2013). Üstün yetenekli bireylerin %2,2'lik bir grup olarak toplumda yer aldıkları düşünülmektedir (Kıray, 2013). Bu orana paralel olarak Türkiye'de de üstün yetenekli öğrencilerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Dolayısıyla Tablo 1'de yer alan sınıflandırmanın dikkate alınması üstün yeteneklilerin çeşitli gereksinimlerinin yeterli düzeyde karşılanması açısından önemlidir (Gagne, 1998).

Tablo 1. Zekâ Bölümü ve Üstün Yetenekliliğin Düzeyleri

Düzy	Zeka Bölümü	Yaygınlık Oranı
Hafif düzeyde üstün yetenekli	115-129	1:40
Normal üstün yetenekli	130-144	1:40-1:1000
Çok üstün yetenekli	145-159	1:1000-1:10000
Olağanüstü üstün yetenekli	160-179	1:10000-1:1 milyon
Dahi seviyesinde üstün yetenekli	180+	1:1 milyondan daha az

Dünya üzerinde tüm çocukların çeşitli pek çok ihtiyacı vardır. Üstün yetenekli çocukların ise, hem akranlarına benzer hem de kendilerine özgü ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçların karşılanması hayati derecede önemlidir. Bu bağlamda en temel ihtiyaçlardan olan eğitim bir insan hakkıdır ve bu ihtiyaca cevap verecek uygulamaların düzenlenmesi gerekmektedir

Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminde Özel Gereksinimler

Eğitim, çocuğun dünyaya gelişle başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreç olup sunulan eğitimin gereksinimleri karşılayan nitelikte olması her çocuk için önemlidir. Eğitim ve öğrenme ihtiyacı olan her bireyin kendi özünde biricik olduğu düşünüldüğünde, tüm öğrencilerin eğitim sürecinde sunulan hizmetlerden eşit derecede faydalanma imkânına sahip olamayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat bir hak olan eğitimin, bireylerin gereksinimleri doğrultusunda fırsat eşitliği perspektifinden hareketle düzenlenmesi ve bireyin merkeze alınarak; ilgi, yetenek ve kapasiteleri doğrultusunda sağlanması gereklidir (Gurin vd., 2004). Bu noktada da farklı öğrenme özelliklerine sahip olan bireylerin göz önüne alınarak eğitim sisteminde öğretme-öğrenme sürecinin planlanması ve uygulamaya geçilmesi esastır.

Üstün yetenekli çocukların eğitiminde ilk ve en temel nokta bu çocukların erken yaşlarda tespitinin yapılmasıdır. Bu doğrultuda doğru ve isabetli karar vermek için birçok özellik ve ölçüm kaynak olarak kullanılmalıdır. Coleman'a (2003) göre üstün yetenekli çocukların belirlenmesinde üç aşamalı bir çalışma gerekmektedir:

1. "Öğrencinin sahip olduğu temel özelliklerin, tanımlanan ve kabul gören üstün yetenekli çocuk özellikleriyle örtüşüp örtüşmediğini belirlemek;
2. Öğrencinin temel özelliklerinin çoklu bilgi ölçüm araçlarından ve test skorları, okul notları ile sınıf ve branş öğretmenlerinin, psikolojik danışmanların, ebeveynlerin, akranların ve hatta öğrencilerin kendilerinin görüşlerinden edinilen farklı bilgileri değerlendirmek;
3. Farklı zaman aralıklarında benzer tespit araçlarıyla benzer özelliklerin yeniden taramak."

Üstün yetenekli çocuklar, eğitim sisteminde gelişim ve öğrenme düzeylerinden dolayı akranlarından farklı ve ayrıcalıklı bir grubu oluşturmaktadır. Bu özellikleriyle eğitim sistemi içerisinde gereksinimlerinin değerlendirilmesi ve farklı eğitim programlarının düzenlenmesi gereklidir (Kontaş, 2010). Bu yönüyle üstün yetenekli çocuklar eğitimde desteklenme gereksinimi olan gruplar içerisinde yer alan fakat çoğunlukla göz ardı edilen ve en az olanaklardan yararlanan gruplardan biridir (Özbay, 2013). Yapılan çalışmalarda üstün yetenekli çocukların eğitiminde sadece kendilerine sunulan imkânlar açısından değil; toplumsal olarak da gerekli duyarlılığın gösterilmediği, öğretmenlerinden, aile üyelerinden ve arkadaşlarından her işi kendilerinin becerebileceğine dair önyargı ile karşılaştıkları, bu çocukların üstün potansiyelleri olduğu için fazladan eğitime gerek olmadığı ve kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayabileceğine ilişkin yanlış tutumların olduğu ortaya konulmuştur (Özdiyar, Demirkaya ve Gürten, 2016; Ak, 2011). Bu tutumlardan dolayı eğitim hayatında çeşitli zorluklarla karşılaştıkları bilinmektedir. Bu kapsamda üstün yetenekli çocukların eğitiminde sağlanabilecek olanaklar ulusal ve uluslararası düzeyde sınırlı haklarla tanınmıştır.

Üstün yetenekli çocuklar eğitim sürecinde pek çok güçlükle karşılaşmaktadır. Özellikle öğrenme ve düşünme becerileri, ilgi alanları, öğrenme motivasyonları,

yenilikçi fikirleri ve merakları açısından eğitim sürecinde akranlarından farklılaşmaları nedeniyle eğitim sisteminde “disiplin unsuru” olarak görülmekte, dışlanmakta ve dahası “normal olmaya” zorlanmaktadır (Borland, 2005; Hotaman ve Yüksel-Şahin, 2009). Zekâ düzeyleri ölçüsünde okuldaki derslerde akranlarının odaklandığı konuların ilerisinde çalışabilmek isterler. Örneğin erken çocukluk döneminde okuma ve yazmayı kendi kendilerine öğrendiklerinden dolayı akranlarıyla farklı düzeylerde bulunurlar. Böylece genellikle okulda zamanlarının çoğunu, bilişsel kapasitelerine minimum düzeyde hitap eden etkinliklere ayırmak durumunda kalırlar (Steiner ve Carr, 2003). Bu durum sosyal açıdan desteklenme gereksinimini doğurmakta ve kendi zekâları ile diğer çocukların zekâlarının karşılaştırıldığı durumlarda bu gereksinim artmaktadır (Dağlıoğlu, 2004).

Freeman tarafından 2002 yılında yayınlanan “Dünya Çapındaki Üstün Yetenekli ve Üstün Zekâlıların Okul Dışı Durumu” isimli yayında, pek çok üstün yetenekli çocuğun bireysel eğitim gereksinimlerine odaklanılmadığı için bu çocuklara özgü programlamaların yapılmadığı ifade edilmektedir. Öte yandan, Fifield ve Ackerman’ın çalışmasında (2005) gelir düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının hem maddi zorluklardan hem de bilgi eksikliğinden dolayı yeteneklerinin fark edilmesinde güçlüklerin olduğu belirtilmiştir. Türkiye Üstün Zekâlılar Yüksel Eğitim ve Gelişim Vakfı (2010) tarafından yapılan çalışmaya göre ise üstün yetenekli çocukların toplumsal amaçlar ve kalkınma doğrultusunda istihdam alanlarına yönlendirecek eğitim programlarına, bu alanda yetişmiş öğretmenler ile kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik hizmetlerine gereksinimleri vardır. Tunncliffe (2010) ise üstün yetenekli çocukların eğitiminde farklı alanlardaki öğrenme stillerinin farklılığa saygı perspektifinde geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Üstün yetenekli çocukların gereksinimleri değerlendirildiğinde eğitim sisteminde hem uluslararası hem de ulusal pek çok modelin denendiği görülmektedir. Bu modellerle çocukların gereksinimlerinin karşılanmasına odaklanılmış ve ilgi, yetenek ve düzeylerine göre eğitim sistemi geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu modeller; “erken başlama ve hızlı ilerleme (üstün yetenekli çocuğu okula olağan sayılan yaştan önce almak veya okula girişte bir değerlendirmeye tabi tutarak başarı gösterirse birinci sınıf yerine bir ya da iki sınıf yukarısına almak); program zenginleştirme (sınıf

öğretmenin ders programını her zamanki sınıf düzenlemesine bağlı olarak üstün yetenekli çocukların gereksinimlerine göre düzenlemesi ve çeşitlendirmesi, bu kapsamda yaratıcı düşünme, problem çözme, kritik düşünme, bilimsel düşünme gibi projeler ve etkinlikler yapmak); türdeş yetenek kümeleri oluşturmak (çeşitli ölçekler uygulayarak, uygun öğrenim alanlarında, yetenek düzeyleri ve özellikleri birbirine yakın olanları aynı çalışma grubunda toplamak); özel sınıflarda eğitim (zekâ bölgeleri 130 ve daha üst düzeyde olan çocukların bir araya getirilip özel bir sınıf oluşturmak); birlikte eğitim (Üstün yetenekli çocukların akranlarıyla aynı eğitim ortamında, birlikte eğitim almalarını sağlamak) olarak ifade edilebilir” (Karabulut, 2010; Sak ve ark., 2015; Tarhan ve Kılıç, 2014).

Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminde Yasal Düzenlemeler

Dünyaya gelen her çocuk, eğitim alma ve kendini geliştirme hakkına sahiptir. Bu haklar uluslararası ve ulusal düzeyde yasalar ve sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Üstün yetenekli çocukların eğitim hakları da bu düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bir hak olan eğitim; becerilerin ve kazanımların elde edilmesine yardımcı olma noktasında üstün yetenekli öğrencilerin eğitsel gereksinimlerini karşılamaya yönelmektedir. Bu haklara bakıldığında uluslararası ve ulusal düzeydeki hukuki düzenlemelerde üstün yetenekli çocuklara açıkça yer verildiği görülmektedir.

Uluslararası Sözleşmelerde Üstün Yetenekli Çocukların Eğitim Hakkı

Üstün yetenekli çocukların eğitim hakkı uluslararası sözleşmeler boyutunda ilk olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kapsamında ele alınmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilmiş ve Türkiye tarafından ise 1949 yılında onaylanmıştır. Bildirgenin 26. maddesinde “Herkes eğitim hakkına sahiptir.” ve “Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye yönelik olmalıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Bu bildiriye imzalayan ülkeler; her çocuğun eğitim hakkı olduğunu, çocuğun eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini ve bu kapsamda çocuğun kişiliğine ve kendini geliştirmesine fırsat verilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Buradan hareketle üstün yeteneğe sahip çocukların özellikleri diğer çocuklara göre farklılık gösterdiği için bu çocukların kendi zekâ ve yeteneklerine uygun eğitim almaları insan hakları açısından bir zorunluluktur.

Üstün yetenekli çocukların eğitim hakkı 1989 yılında ilan edilen ve Türkiye'nin de imzaladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında daha derinlikli bir mesele olarak yer almıştır. Bu sözleşme çocukların haklarının belirlenmesi ve korunmasını amaçlamakta ve çocuğun yüksek yararını esas almaktadır. Sözleşmede yer alan 6. maddede "Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler". Benzer şekilde 27. maddede de "Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun gelişme hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır." ifadesi yer almaktadır. Şüphesiz aileler, çocuklarının gelişimlerini sağlamalarında önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Bu maddeye göre devletler, çocukların gelişiminde sorumluluk sahibi olan aileleri ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden destekleyecek uygulamalar yapmalıdır. Üstün yetenekli çocukların eğitiminde çocukların farklı eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir ve bunların karşılanmasında yalnızca ailelerin çabaları yeterli olamamakta; devlete de görevler düşmektedir. Elbette burada eğitim ortamları sunmanın önemi ön plana çıkmakta ve 28. Maddede "Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşünü benimser" ifadesiyle bunun fırsat eşitliği ilkesince bir hak olduğu ortaya konulmaktadır. Sözleşmenin 29. maddesinde ise verilen eğitimin çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik olması gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmenin 31. maddesinde ise çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama katılma hakkına saygı duyulması, etkinliklere katılımın özendirilmesi ve boş zamanı değerlendirme aktivitelerinde bulunabilmeleri için fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmenin bu maddesiyle eğitimin okul öncesi dönemden başlayarak çocukların boş zamanlarında keşfetme ve üretme yeteneklerini açığa çıkarmak için uygun ortam sağlanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Üstün yetenekli çocukların eğitim hakkını elen alan bir diğer uluslararası bildiri; UNESCO'nun eğitim alanında geliştirdiği çok önemli programlardan olan Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesidir (UNICEF, 1990). Bu beyanname dünyadaki tüm çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin temel eğitim ihtiyaçlarının bütün ülkelerde yeterli

bir biçimde karşılanmasına odaklanmaktadır. Beyannamede yer alan 1. Madde Temel Öğrenme Gereksinimlerinin Karşılanmasını ele almakta olup “Her insan - çocuk, genç, yetişkin- kendi temel öğrenme gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanmış eğitim olanaklarından yararlanabilmelidir. Bu gereksinimler hem temel öğrenme araçlarını hem de insanların varlıklarını sürdürmek, kapasitelerini sonuna kadar geliştirmek, onurlu bir biçimde yaşamak ve çalışmak, kalkınmaya her anlamda katılmak, yaşam standartlarını yükseltmek, bilgili kararlar vermek ve öğrenmeyi sürdürmek için gerek duydukları temel öğrenimin içeriğini (bilgi, beceri, değerler ve tavırlar gibi) kapsar.” ifadesi yer almaktadır. 2. Maddede ise gereksinim duyulan hizmetlerin geliştirilmesi için görüş oluşturmanın öneminden söz edilmektedir 5. Maddede de bunu destekler nitelikte “Çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin temel öğrenme gereksinimlerinin çeşitliliği, karmaşıklığı ve değişken yapısı, temel eğitimin kapsamının genişletilmesini ve sürekli olarak yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Gençlerin temel öğrenme ihtiyaçları çeşitlilik gösterir ve çeşitli sistemler aracılığıyla karşılanması gerekir” ifadesi yer almaktadır.

Üstün yetenekli çocukların eğitim hakkı ile ilgili olarak bir başka gelişme ise 7 -10 Haziran 1994 tarihlerinde İspanya'nın Salamanca şehrinde, 92 devleti ve 25 uluslararası kuruluşu temsil eden 300'den fazla kişinin “kapsayıcı eğitim” yaklaşımını geliştirme amacıyla oluşturulan “Salamanca Bildirisi”dir (Dede, 1996). Bu bildiriye vurgulanan ilkeler aşağıda yer almaktadır:

- “Her çocuk, eğitim görme temel hakkına sahiptir; kabul edilebilir öğrenim seviyesini başarma ve devam ettirme fırsatı verilmelidir,
- Her çocuk, kendine özgü özelliklere, ilgi, yetenek ve öğrenme ihtiyaçlarına sahiptir,
- Bu özellik ve ihtiyaç çeşitliliğini dikkate alarak eğitim sistemleri düzenlenmeli ve eğitim programları gerçekleştirilmelidir,
- Özel eğitim gereksinimi olanlar, normal okullara devam edebilmeli ve bu okullar onların ihtiyaçlarını karşılayabilecek, "çocuğu merkez alan" eğitim sistemi içinde yetiştirmelidir.
- Ayırıcı tutumla mücadelede, herkesi hoş karşılayan ve kabul eden bir

toplumun oluşturulmasında ve herkes için eğitimin başarılmasında, normal okullar bu kapsayıcı durumlarıyla en etkili araçtır; bundan başka, bu okullar çocukların çoğuna etkili bir eğitim sağlar; yeterliliği ve sonunda tüm eğitim sisteminin maliyet etkinliğini geliştirir.” (Dede, 1996).

Salamanca Bildirisi özellikle çocukların ihtiyaçlarını odak alması, katılımcı bir yaklaşımı benimsemesi ve eğitim sisteminin yapılandırılması gibi son derece önemli noktaları gündeme getirmiştir. Bu kapsamda üstün yetenekli çocuklar akranlarıyla birlikte eğitim alırken ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda müfredat programının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda geleneksel öğretim metotlarının dışında üstün yetenekli çocuklara sunulan eğitim zenginleştirilmeli ve sınıf programına üstün yetenekli çocuklar için ek konular, projeler, ödevler eklenerek programın genişletilmesi sağlanmalıdır. Bunların gerçekleştirilmesinde ise çoklu strateji ve ortaklık temelinde paydaşların (aileler, öğretmenler, toplum, özel şirketler, sivil toplum kuruluşları vb.) üstün yetenekli bireylere verilecek haklar konusunda bu çalışmalara etkin olarak katılmaları gerekir. Beynamede aynı zamanda çocukların eğitiminde destekleyici bir politika içeriği geliştirilmesi ve kaynakların harekete geçirilmesi üzerinde durulmaktadır.

Türkiye’de Üstün Yetenekli Çocukların Eğitim Hakkı

Türkiye’de üstün yetenekli çocukların eğitim hakları Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesinde yer alan “...Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” ifadesiyle güvence altına alınmış ve özel eğitime ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlere devlet tarafından tedbir alınması gerektiği vurgulanmıştır. Anayasada yer alan bu maddeyle beraber 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 6. maddesinde “Fertler eğitimleri süresince ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yetiştirilirler.” ifadesi yer almakta olup, yeteneklere uygun eğitim alınabileceği belirtilmiştir. İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 6. Maddesinde özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitimiyle ilgili ifadeler de yer almaktadır: “...Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin akranları ile birlikte kaynaştırma uygulamaları yoluyla eğitimlerini sürdürmeleri esastır. Bu öğrenciler eğitimlerini akranları ile birlikte aynı sınıfta sürdürebilecekleri gibi okulların bünyesinde açılacak özel eğitim sınıflarında da sürdürebilirler. Kaynaştırma yoluyla eğitim

uygulamalarında özel eğitim ile ilgili mevzuat hükümleri uygulanır.” Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nde ise özel yetenekli çocukların eğitiminde farklılıklara ve çocuğun biricikliğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda “Bakanlıkça hazırlanan eğitim programları esas alınarak özel eğitim gerektiren öğrencilere ilgi, istek, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlanır.” maddesinde üstün yetenekli öğrencilerin eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir. 573 Sayılı KHK ile Bireyselleştirilmiş Eğitim Programının “toplumla etkileşim ve karşılıklı uyum sağlama sürecini kapsayacak şekilde planlanması” gerektiği ortaya konulmuştur. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde ise üstün yetenekli birey tanımlanmış; üstün yetenekli öğrencilerin kaynaştırma uygulamalarında ihtiyaç duydukları alanlarda destek eğitim hizmetleri verilmesi için düzenlenmiş destek odaları hakkında bilgi verilmiş, üstün yetenekleri çocuklara verilecek özel eğitimin kapsamı ve kurumlar hakkında bilgi aktarılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yıllık Programlarında da üstün yetenekli çocuklara yer verilmekte ve bu kapsamda bu yeteneklerin erken yaşta belirlenmesi ve uygun bir ortamda yetiştirilmesinin önemli olduğu; eğitim modellerinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. DPT’nin çalışmalarından sonra Türkiye’de kurulan bilim ve sanat merkezlerine ilişkin Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi ise üstün yetenekli çocukların eğitim ve öğretim faaliyetlerini doğrudan ilgilendiren tek düzenleme niteliğinde olup; amacı eğitim sisteminin her aşamasında üstün yetenekli çocukların “yeteneklerinin farkında olmaları, kapasitelerini geliştirerek üst düzeyde kullanmak için öğrenci seçimi, kayıt kabul, eğitim-öğretim, yönetici ve öğretmen seçimi ve yetiştirilmesi, açılan bilim ve sanat merkezlerinin kuruluş ve işleyişine ilişkin usul ve esasları” düzenlemektir.

Geçmişten Günümüze Türkiye’de Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminde Yapılan Uygulamalar

Tarihsel süreç içerisinde özel yetenekli bireylerin devlet yönetiminin önemli kademelerinde istihdam edilmek üzere çocukluk çağlarından itibaren özel eğitimler aldığı görülmektedir. Örneğin, Anadolu Selçukluları Döneminde Nizamiye Medreselerinde yapılan özel yeteneklilerin eğitimi, Osmanlı Devleti’nde Enderun Mektebiyle devam ettirilmiştir. Bu kurumlarda yetişen özel yetenekli bireyler devletin

çeşitli kademelerinde görev yapmıştır (Akkutay, 1984). Cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerine bakıldığında da özel yetenekli bireylerin eğitimlerine önem verildiği görülmektedir. 1929 yılında 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebeler Hakkında Kanun” çıkarılmış ve üstün yetenekli çocukların yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bugün de yürürlükte olan bu yasa çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı yetenekli öğrencilere burs vererek yurtdışındaki saygın üniversitelerde eğitim almalarını sağlamış; bilim, kültür ve sanat alanında gelişmelerini teşvik etmiştir (Levent, 2011). Sanat alanında çalışmaların devam ettirilmesi ve üstün yetenekli sanatçıların yetiştirilmesi için 1948 yılında “Harika Çocuklar Kanunu” adıyla anılan ve aynı zamanda “İdil Biret-Suna Kan Yasası” olarak ifade edilen 5245 sayılı bir yasa çıkarılmış; bu yolla özel yetenekli çocukların yurt dışında eğitim almaları sağlanmıştır. 1956 yılında ise bu yasanın kapsamı genişletilerek 6660 sayılı “Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun” adını almıştır (Özkan, 2009). Özkan (2009)’ın da belirttiği gibi bu yasa ile bazı sanatçıların eğitimi üstlenilse de 1970’li yıllarda yasanın işlevsellik göstermediği bilinmektedir. 1976-1987 yılları arasında üstün yetenekli çocukların Devlet Konservatuvarı’nda yoğun ve hızlı bir müzik eğitimi görmeleri için çıkartılmış olan “özel statü”ye bağlı olarak çeşitli alanlarda sanatçılar yurt dışında eğitim almışsa da 1987 yılından sonra yasanın yeniden işlevselliğini yitirdiği görülmektedir.

Eğitim sistemindeki gelişmeler şüphesiz dünyadaki gelişmelerden etkilenmiş ve bu yönde yeni uygulamalara gidilmiştir. 1960’lı yılların başında özellikle yurtdışındaki uzay çalışmalarının artmasıyla Batı’da üstün yeteneklilerin eğitiminde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye de bu akımdan etkilenmiş ve 1962 yılında VII. Milli Eğitim Şurası kararları doğrultusunda fen ve matematik alanlarında üstün yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesi amacıyla fen liselerinin açılmasına karar vermiştir. Ortaokuldan mezun olan öğrenciler özel bir sınava alınarak bu okullara yerleştirilmiştir (Bakioğlu & Levent, 2013). Bu yönüyle Türkiye’de fen liselerinin açılmasının üstün yeteneklilerin eğitimi alanında atılmış en önemli adımlardan biri olarak görülmektedir.

Üstün yetenekli çocukların eğitiminde bir kilometre taşı olan Türkiye Bilim ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ise 1964 yılında kurulmuştur. TÜBİTAK,

doğa bilimlerinde temel ve uygulamalı akademik araştırmaları ve genç araştırmacıları desteklemeyi hedeflemekte olup üstün yetenekli bireyleri araştırmaya yöneltmek ve geleceğin bilim insanı olarak yetişmeleri için teşvik etme amacını gütmektedir. Bu dönemde aynı zamanda farklı zekâ testlerinin Türkiye’de kullanılmasına yönelik geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. TÜBİTAK ayrıca üstün yetenekli çocuklara ödül ve burs imkanı sağlamakta; matematik ve fen alanında yarışmalar, araştırma projeleri, olimpiyatlar düzenlemekte; uluslararası bilim olimpiyatlarında ilk üçe giren öğrencilere sınavsız üniversiteye geçiş hakkı sağlamakta; lisans ve lisansüstü düzeyde burslarla üstün yetenekli çocukları desteklemektedir (Şahin, 2015). Fen liseleri ve TÜBİTAK’ın ardından üstün yetenekli çocukların eğitimi için devlet okullarında ayrı sınıflar oluşturulmuş ve sınıf içi zenginleştirme uygulamaları ile ilgili denemeler yapılmıştır. 1965-1984 yılları arasında ise üniversitelerde üstün yetenekli öğrencilerin eğitimcilerini yetiştirmek için sertifika programları açılmış fakat bu çalışmalar sürdürülebilir olmamıştır (Kurnaz, 2014). 1990’lı yıllara gelindiğinde ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki üstün yetenekli öğrencilerin boş zamanlarında ilgi ve yetenekleri ölçüsünde eğitim almaları amacıyla Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) kurulmuş; bu merkezlerde çocukların eleştirel düşünceye dayanan araştırma ve buluş yapmaları amaçlanmıştır (Aydoğan ve Gültekin Duman, 2017). Sivil toplum kuruluşlarının da bu yıllarda çalışmalar yapmaya başladığı görülmektedir. Örneğin, 1993 yılında üstün yetenekli çocuğu olan ebeveynlerin, bilim insanlarının, eğitimcilerin ve işadamlarının girişimleriyle üstün yetenekli çocuklara okul dışı zenginleştirme etkinlikleri sunmak amacıyla İstanbul’da Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Eğitim Vakfı kurulmuştur.

2000’li yılların başlamasıyla beraber Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerin eğitimlerinde stratejik planların gerçekleştirilmeye başlandığı ve bu doğrultuda ulusal ve uluslararası konferansların düzenlendiği görülmektedir. Aynı zamanda temelleri 1990’lı yıllarda atılan Bilim Sanat Merkezleri farklı şehirlerde de açılmış ve sayıları seksene ulaşmıştır. Benzer şekilde fen liselerinin sayısı da 141’e ulaşmıştır. Lisans ve lisansüstü düzeyde üstün yetenekli çocuklar için özel eğitim merkezleri ve eğitim programları açılmaya başlanmıştır. Yapılan bu atılımlar özel sektörde de ilgi çekmiş ve özel okullarda üstün yetenekli öğrenciler için özel sınıflar ve okul sonrası

zenginleştirme merkezleri hizmet vermeye başlamıştır. Örneğin, Türk Eğitim Vakfı bünyesinde kurulan İnanç Türkeş Özel Lisesi üstün yetenekli öğrencilere burs olanakları sağlamakta ve Uluslararası Bakalorya (IB) programı uygulanmaktadır (Doğan ve ark.,2004). Diğer bir örnek ise Beyazıt Ford-Otosan İlköğretim Okulu olup 2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi arasında imzalanan protokolle “Üstün Zekâlıların Eğitimi Projesi” için uygulama okulu olarak kullanılmıştır. Projede üstün yetenekli öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gereksinimlerini karşılamak üzere normal zekâ düzeyindeki akranlarıyla beraber farklılaştırılmış bir program uygulanmıştır (Acar ve ark., 2016).

2000’li yılların başlarında oluşturulan Türkiye’nin 2023 vizyonu kapsamında Türkiye’nin dünyanın ilk on ekonomik gücü arasında olması hedeflenmiştir. Buradan hareketle üstün yetenekli bireylerin özel eğitim yoluyla yetiştirilmeleri önemli bir hal almış ve bu doğrultuda eğitimde yaşanan sorunlar Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu’nun (BTYK) gündemine gelmiştir. 2009 yılında merkezi Ankara’da olan ve üstün yeteneklilerin eğitimini desteklemek amacıyla bu alandaki dernekleri bir çatı altında toplayan Üstün Yeteneklilerin Eğitimi Federasyonu (UYEF) kurulmuştur. Üstün yetenekli çocukların eğitimindeki sorunların görünür hale gelmeye başladığı 2012 yılında üstün yetenekli çocukların eğitimi için bir meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. Komisyon, üstün yetenekli çocukların eğitimi konusunda hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde çalışmalar yapmış; mevcut durumu, sorunları ve önerileri kapsayan detaylı bir komisyon raporu yayımlamıştır (TBMM, 2012). Komisyonun yapmış olduğu bu çalışmayla eş zamanlı olarak Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK ve üniversitelerin işbirliği ile üstün yeteneklilerin eğitimi ulusal stratejik planı üzerinde çalışılmış ve öncelikle Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından bir genelge ve sonrasında “Üstün Yetenekli Bireylerin Eğitimi/ 2013-2017 Stratejik Planı” yayımlamıştır. Bu planda, üstün yetenekli bireylere yönelik standartlaştırılmış tek tip uygulamalardan ziyade; eğitimde ilgi, yetenek ve potansiyele göre farklılaştırılmış, hızlandırılmış, zenginleştirilmiş ve bireyselleştirilmiş çoklu modellerin geliştirilmesi ve uygulanması önerilmektedir. Aynı zamanda üstün yetenekli bireylerin beyin göçü, tanılama araçlarının yetersizliği, bu alanda çalışan uzman sayısının yetersizliği ve gelişmiş ülkelerde üstün yetenekli bireylerin eğitimindeki stratejileri takip edememe gibi sorunların olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışma sonrasında MEB Özel Eğitim ve

Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında “Destek Eğitim Genelgesi” çıkarılmıştır. Genelgede “üstün yetenek tanısı almış öğrencisi bulunan okullar, bu öğrenciler için destek eğitim programı açmak zorundadır” maddesi yer almaktadır. Görüldüğü gibi üstün yetenekli çocukların eğitimi, yasal düzenlemeler kapsamında ele alınmıştır. Ancak yine de uygulama açısından kısıtlılıklar bulunmaktadır.

Hak Perspektifinde Tartışma Alanı: Türkiye’de Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi

Bir insan hakkı olan eğitime üstün yetenekli çocuklar özelinde bakıldığında, Türkiye’deki uygulamalar açısından birtakım hak ihlallerinin mevcut olduğu görülmektedir. Üstün yetenekli çocukların gelişimsel özellikleri açısından akranlarına kıyasla farklı olmaları, eğitim sisteminde farklı ihtiyaçlara ve hizmet sunum sistemlerine yönelik düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Dünya genelinde ulusların kabul ettiği BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesi gibi uluslararası yasal düzenlemeler içerisinde bulunan maddelerde genel bağlamda üstün yetenekli çocukların hakları savunulmaktadır. Üstün yetenekli bireylere yönelik hakların en önemli kısmını, sunulması gereken eğitim ve öğretim faaliyetlerinin içerikleri oluşturmaktadır. Bu anlamda eğitim ortamları onların tüm ihtiyaçlarını karşılayıcı nitelikte olmalıdır. Konu hak perspektifinden ele alındığında Türkiye’de üstün yetenekli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunlar; eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması, eğitim hakkının gereksinimlere hitap edecek şekilde kullanılamaması, farklılaştırılmış eğitim programlarının kısıtlı olarak sunulması ve bu imkânlardan faydalanan öğrencilerin kapsayıcılık açısından sınırlı olması, uygulamaların yavaş ilerlemesi ve çevresi içinde birey anlayışından hareketle üstün yetenekli çocukların aileleriyle yapılan çalışmaların sınırlılığı ve çocukların eğitiminde ailelerin bilgilendirilmesinde yaşanan eksiklikler olarak ifade edilebilir.

Üstün yetenekli çocukların eğitim haklarına bakıldığında fırsat eşitliği konusunun oldukça kritik bir yerde bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eğitimde fırsat eşitliği, eğitim alan tüm bireylerin “devletin sunduğu eğitim hizmetinden nicelik ve nitelik olarak eşit şekilde yararlanması” anlamına gelmektedir.

Hotaman ve Yüksel Şahin'e (2009) göre fırsat eşitliği, daha çok "her bireyin kendi potansiyelinden en üst düzeyde yararlanmasına imkân tanıyacak bir öğrenimin sağlanması" olarak ele alınmalıdır. Her iki tanımda da devletin fırsat eşitliği bağlamında eğitim ihtiyacı olan her bireye eşit eğitim imkânı sağlaması bir gereklilik olarak görülmektedir. Ancak, günümüzde eğitimde fırsat eşitliği denildiğinde, herkese eşit koşullar sağlanmasının yanı sıra; farklı özellikleri ve gereksinimleri olan bireylere kendi ilgi, yetenek ve öğrenme özellikleri doğrultusunda eğitim hizmetinin sunulması ve kaynaklara ulaşılması üzerinde durulmaktadır. Bu gerçekleşmediğinde eşit olmayanlara eşitmiş gibi muamele edilmesi, eşitsizlik doğurmaktadır. Başka bir deyişle, eşitlik herkes için ulaşılması istenen nihai hedef ise, aynı standartların, aynı eğitim programlarının, aynı eğitim şeklinin uygulanması, bireysel farklılıkları göz ardı ettiği için temel olarak eşitsizliktir (Hotaman ve Yüksel-Şahin, 2009). Bu doğrultuda, akranlarından öğrenme hızı ve kapasitesi yönünden farklılık gösteren üstün yetenekli çocukların doğuştan sahip oldukları yetenekleri dikkate alınarak eğitim kurumlarının düzenlenmesi, bu alanda uzmanlaşmış personelin istihdam edilmesi, eğitim müfredatının ve eğitim materyallerinin bu doğrultuda hazırlanması gerekir.

Türkiye'de üstün yetenekli çocukların eğitimi; uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan yasal düzenlemelerle güvence altına alınmış olsa da yapılan uygulamalarda hak ihlallerinin olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de özel eğitim ihtiyacı olan bireyler yasa ve yönetmeliklerle belirlenmiştir ve engelli bireylerle birlikte üstün yetenekli çocuklar aynı yasal düzenleme içinde değerlendirmektedir. Yönetmelikte açıkça ifade edilmeyen bu durum üstün yetenekli öğrencilerin eğitsel ihtiyaçlarının karşılanmasında bazı belirsizliklere ve yetersizliklere yol açmaktadır (Levent, 2011).

Üstün yetenekli öğrencilere sağlanacak fırsat eşitliği, öncelikle onların doğru ve adil bir tanılama sisteminden geçmelerine ve uygun eğitim ortamlarından yararlanmalarına bağlıdır. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitim sisteminde karşılaştıkları ilk güçlük de bu öğrencilerin tespit edilmesi noktasında yaşanmaktadır. Eğitim sisteminde üstün yetenekli çocukları tespit için bazı prosedürler geliştirmiş olsa da, yine de karar verilirken sıkıntılar yaşanmaktadır. Üstün yetenekleri olan çocuklar tespit edilip eğitim sistemine alındığında ise bireysel farklılıkları dikkate alan kamu politikalarının ve sosyal devlet ilkesinin kimi zaman yetersiz kaldığı

görülmektedir. Aynı zamanda bu durum kapsayıcılık açısından da sorunlar doğurmaktadır. Üstün yetenekli çocuklar için açılan okullar, yapılan uygulamalar ve aktiviteler ne yazık ki bu çocukların sayılarını karşılamamaktadır. Örneğin, 2014 yılında yapılan bir araştırmada zorunlu eğitim kapsamındaki (1-12. sınıf) üstün yetenekli öğrencilerin yalnızca %4,4'ünün BİLSEM'ler aracılığıyla devletin sunduğu özel eğitim imkânlarından yararlanabildiği ortaya konulmuş; bu öğrencilerin %21'inin okula uyum sağlayamama ve öğrenme güçlüğü çekme gibi çeşitli sorunlar nedeniyle bu kurumlardaki eğitimlerine devam edemedikleri belirtilmiştir (Altun, 2015).

Kapsayıcılığın yanı sıra üstün yetenekli çocukların akranlarıyla benzer şekilde öğrenme hız ve özelliklerine sahip olmamaları, kendilerine özgü programlara ihtiyacı doğurmuştur. Üstün yetenekli çocukların eğitimsel ihtiyaçları ve gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurularak eğitim sürecinde bu çocuklar için özel uygulamalara yer verilmelidir. Bu çocuklar, tasarlanmış özel sınıflarda ve programlarla, üstün yeteneklilerle ilgili eğitim almış öğretmenler tarafından desteklendikleri takdirde kendilerini geliştirebileceklerdir. Farklılıklar gözetilmeden oluşturulan okul müfredatlarının üstün yetenekli çocukların eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamadığı ve müfredatın çok yönlü ve yaratıcı özellikler taşıması gerektiği, birçok araştırmacı ve eğitimci tarafından kabul edilmektedir. Bu nedenle, farklı özellikler gösteren üstün zekâlı öğrencilere farklılaştırılmış eğitim olanaklarının sunulmaması ve bu çalışmalar için bu alanda uzmanların yetiştirilmemesi insan haklarıyla bağdaşmamaktadır (Şenol, 2011; İnönü Üniversitesi Üstün Yetenekliler Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1993; Hotaman & Yüksel-Şahin, 2009). Pek çok ülke bu konudaki çalışmalarını erken dönemde başlatmış ve üstün yetenekli çocukların eğitimi için çeşitli projeler ve modeller geliştirmiştir. Amerika, İsrail, Çin ve Rusya gibi ülkelerde üstün yetenekli çocukların yeteneklerini geliştirmeye yönelik çalışmalar köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen; Türkiye'de bu kapsamda çocukların eğitimsel ihtiyaçlarının ne olduğu, ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiği ve farklı düzeylerdeki çocuklara sağlanan imkanların üstün yetenekli çocuklar için yeterli olmayabileceği konuları ihmal edilmiş ve bunlara yönelik çalışmalarda oldukça geç kalınmıştır (Çetinkaya ve Döner, 2012).

Hak perspektifinde Türkiye’de üstün yetenekli çocukların eğitimi ele alındığında eğitimin en temel insan haklarından biri olduğu ve farklılıklara saygı gösterilmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Farklılıklardan kaynaklanan özel gereksinimlere yönelik hizmet sunum sistemlerinin geliştirilmesi fırsat eşitliği yaratacaktır. Eğer bu düzenlemeler yapılmazsa üstün yetenekli çocuğun üstün yararı gözetilmeyecek ve sonuç olarak hak ihlalleri ortaya çıkacaktır. Sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan vatandaşlarının insanca yaşayabilmesi için gerekli sosyal adaleti ve sosyal düzeni sağlamak için ekonomik ve sosyal hayata müdahaleyi gerekli gören sosyal devlet anlayışı bağlamında üstün yetenekli çocuklar marjinalize edilerek ayrımcılıkla karşı karşıya kalacaktır. Sosyolojik açıdan damgalama olarak değerlendirilebilecek bu durum, çocuğun topluma uyumu için sorunlar yaratacaktır. Kuşkusuz kamu düzeni tarafından sunulmayan bu hizmetler tıpkı Türkiye’de olduğu gibi özel teşebbüslerin ilgisini çekecektir. Bu düzlemde de ekonomik şartlar açısından üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminin herkes tarafından karşılanamayacağı ve bu sürecin ekonomik açıdan güçlükler doğuracağı açıktır. Bu yönüyle aile; üstün yetenekli çocuğun özelleştirilmiş bireysel eğitime devam etmesi veya eğitimi sürdürerek ekonomik güçlüğü katlanmaları arasında seçim yapmak zorunda kalacaktır. Özetle üstün yetenekli çocukların, özel yeteneklerinin ortaya çıktığı ilk andan eğitim süreci boyunca çeşitli hak ihlallerine maruz kalabildikleri görülmektedir.

SONUÇ

Kendilerine özgü gelişimsel özellikler taşıyan ve buradan hareketle farklı gereksinimlere sahip olan üstün yetenekli çocukların sahip oldukları özelliklerinin fark edilmesi kadar nasıl eğitim alacakları da önemli bir sorundur. Türkiye’de günümüz eğitim sisteminde uygulanan müfredat programları, öğrencilerin farklılaşmış öğrenme kapasiteleri göz önünde bulundurularak hazırlanmadığından; bu sistem üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Fakat üstün yetenekli çocuklara tanınması gereken haklar, doğal hak olarak ele alınmalı; özel bir eğitimin temel hak ve özgürlük olduğu kabul edilmelidir. Burada fırsat eşitliği yaratılmasının gerekliliği açıktır. Çağdaş eğitim felsefesi bakış açısından hareketle, üstün yetenekli çocukların gelişim ve öğrenme özelliklerine uygun, çeşitlendirilmiş, zenginleştirilmiş ve farklılaştırılmış eğitim ortamlarının sunulması gereklidir (Levent, 2011). Bu

doğrultuda eğitimde fırsat eşitliği; herkes için geçerli olan anayasal bir hak olup bu hak çerçevesinde herkese aynı eğitimin verilmesi değil; her çocuğun ilgi ve ihtiyacına göre eğitimin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu sebeple özel yeteneklilere verilen eğitim bu çocukları diğerlerinden ayıştırmamalı, aksine ilgi ve ihtiyaca uygun eğitimin verilmesini desteklemelidir. Bir çocuğun yeteneklerinin zamanında fark edilmemesi, ihtiyaçlarına uygun eğitim alamaması ve bu nedenle kendini geliştirememesi ve sahip olduğu yetenekleri yitirmesi; her toplum için telafisi mümkün olmayan bir eksiklik ve insan hakları ihlalidir. Bu ihlalin önüne geçilmesi için üstün yetenekli çocukların erken fark edilmesi ve durumlarına uygun olan eğitim ortamı içine yetiştirilmesi sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Sonuç olarak, üstün yetenekli öğrencilerin potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri ve hak ettikleri eğitimi almaları gereklidir. Üstün yeteneklilere yönelik özel eğitsel hakların verilmesi amacıyla üstün yeteneklilere bakış açısı değişmeli ve onların bir birey olarak gelişme hakkının bulunduğu kabul edilmelidir. Buna paralel olarak eğitim politikalarında bireysel farklılıklara saygı duyulması ve üstün yeteneklilere özel haklar verilmesi esastır.

KAYNAKÇA

- Acar, T., Şen, Z., Doğan, N., & Senemoğlu, N. (2016, Haziran). *Üstün yetenekli çocukların öğretmenleri ne diyor? Bir ihtiyaç analizi çalışması*. III. International Eurasian Educational Research Congress'de sunulmuş sözlü bildiri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Ak, A. (2011) Üstün yeteneklilerin eğitimi ve Güney Kore modeli. *Gönüllü Eğitim / Eğitim Bilim ve Kültür Dergisi*, 7(16), 70-71.
- Akkanat, H. (1999, Ağustos). *Türkiye'de özel yetenekli çocuklar için ne yapılıyor?* Gifted And Talented: A Challenge For The New Millenium Congress'de sunulmuş sözlü bildiri, İstanbul.
- Akkutay, Ü. (1984). Osmanlı Ansiklopedisi (C.5). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Altun, F. (2015). *Üstün yetenekli öğrencilerin psikolojik danışma ve rehberlik ihtiyaçları, psikolojik danışma yaşantıları ve rehber öğretmenlerin üstün yeteneklilerle ilgili yeterlik düzeyleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Aydoğan, Y., & Gültekin Duman, G. (2017). Yasa ve yönetmelikler ışığında geçmişten günümüze özel yetenekli çocukların hakları. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 4(2), 1-11.
- Bakioğlu, A., & Levent, F. (2013). Suggestions for gifted education in Turkey. *Journal of Gifted Education Research*, 1(1), 31-44.
- Bilgili, A. E. (2000). Üstün yetenekli çocukların eğitimi sorunu. *M. Ü. Atatürk Eğilim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 59-74.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1948). Birleşmiş Milletler. 10 Aralık 1948.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1989). Birleşmiş Milletler. 20 Kasım 1989.
- Bisland, A. (2004). Developing leadership skills in young gifted students. *Gifted Child Today*, 27(1), 24-27.
- Borland, J. H. (2005). Gifted education without gifted children. In R.J. Sternberg & J.R. Davidson (Eds.) *Conceptions of giftedness* (pp. 1-19). USA: Cambridge University Press.

- Coleman, M. R. (2003). *The Identification of Students Who Are Gifted*. Washington: ERIC Digest. Institute of Education Sciences. http://www.edonline.org/article/The_Identification_of_Students_Who_are_Gifted adresinden elde edilmiştir.
- Çetinkaya, Ç., & Döner, İ. (2012). Türkiye’de üstün yeteneklilere tanınan hakların incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 7-20.
- Dağlıoğlu, E. (2004, Eylül). *Okul öncesi çağıdaki üstün yetenekli çocukların eğitimi*. I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi’nde sunulmuş sözlü bildiri, Çocuk Vakfı, İstanbul.
- Dede, Ş. (1996). Özel Eğitim Hakkında Salamanca Bildirisi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2) 91- 94.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2008). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ep2008.pdf> adresinden elde edilmiştir.
- Doğan, M., Tekcan, N., & Cürebal, F. (2004, Eylül). *Üstün ve özel yetenekli öğrencilere yönelik bir okul modeli: TEVİTÖL*. I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi’nde sunulmuş sözlü bildiri, Çocuk Vakfı, İstanbul.
- Fifield, S., & Ackerman, C. M. (2005). Gifted and talented education. *Journal of University of Delaware Education Research & Development Center*, 19: 1-5.
- Freeman, J. (2002). *Out-of-school educational provision for the gifted and talented around the world*. Retrieved Feb 10, 2018, from www.joanfreeman.com/pdf/Text_part_one.pdf.
- Gagné, F. (1998). A proposal for subcategories within the gifted or talented populations. *Gifted Child Quarterly*, 42, 87–95.
- Gross, M. U. M. (2002). Social and emotional issues for exceptionally intellectually gifted students. In M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson, & S. M. Moon (Eds.), *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (pp. 19–29). Waco, TX: Prufrock Press.
- Gurin, P., Nagda, B. R. A., & Lopez, G. E. (2004). The benefits of diversity in education for democratic citizenship. *Journal of Social Issues*, 60(1), 17-34.

- Hotaman, D., & Yüksel-Şahin , F. (2009). *Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde fırsat eşitliği ile kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik yardımı*. The 5th International Balkan Education and Science Congress'de sunulmuş sözlü bildiri, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- İnönü Üniversitesi Üstün Yetenekliler Araştırma ve Uygulama Merkezi. (1993). Üstün yeteneklilerin eğitimi. Retrieved Feb 10, 2018, from <http://uyem.inonu.edu.tr/x.asp?d=73>.
- Karabulut, R. (2010). *Türkiye'de üstün yetenekliler eğitiminin tarihi süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kıray, G. (2013). *Khatena- Torrance yaratıcılık algı envanterinin Türkiye koşullarına uyarlanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kontaş, H. (2010). Learning strategies of gifted elementary students. *Elementary Education Online*, 9(3), 1148-1158.
- Kurnaz, A. (2014). Evaluation of science and art centers in the twentieth year depending on the reports and Directors' views. *Journal of Gifted Education Research*, 2(1), 1-22.
- Levent, F. (2011). Üstün yeteneklilerin haklarını kim koruyacak? *Beylikdüzü İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Eğitim Dergisi*, 1(1), 22-23.
- Levent, F. (2013). Günlük gazetelerde üstün yetenekli çocuklara yönelik haberlerin incelenmesi. *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 321). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). T.C. Resmi Gazete, 10705, 12 Ocak 1961.
- Mili Eğitim Temel Kanunu. (1973). T.C. Resmi Gazete, 1739, 14 Haziran 1973.
- Milli Eğitim Bakanlığı Bilim Sanat Merkezi Yönergesi. (2007). T.C. Resmi Gazete, 8422166, 25 Ocak 2007.
- Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği (2013). T.C. Resmi Gazete, 28758, 7 Eylül 2013

- National Association for Gifted Children. (2016). *Asynchronous development*. Retrieved Feb 10, 2018, from <http://www.nagc.org/resourcespublications/resources/social-emotional-issues/asynchronous-development>.
- Özbay, Y. (2013). *Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri*. Ankara: Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri.
- Özdiyar, Ö., Demirkaya, A. S., & Gürlen, E. (2016). *Üstün yetenekli öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarına ilişkin konu alanı uzmanlarının görüşleri*. III. International Eurasian Educational Research Congress'de sunulmuş sözlü bildiri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1997). T.C. Resmi Gazete, 23011, 6 Haziran 1997.
- Özkan, N. (2009). *Üstün zekâlı-üstün yetenekli çocukların eğitiminde okulun, öğretmenin ve ailenin yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Parker, W. D. (2002). Perfectionism and adjustment in gifted children. In G. L. Flett & P. L. Hewitt (Eds.), *Perfectionism: Theory, research, and treatment* (pp. 133-148). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Reis, S. M., & McCoach, D. B. (2000). The underachievement of gifted students: What do we know and where do we go?. *Gifted Child Quarterly*, 44(3), 152-170.
- Renzulli, J. S. (1976). The enrichment triad model: A guide for developing defensible programs for the gifted and talented. *Gifted Child Quarterly*, 20(3), 303-306.
- Rimm, S. B. (2006). *Keys to parenting the gifted child* (3rd ed.). Arizona: Great Potential Press.
- Sak, U., Ayas, M. B., Sezerel, B. B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Gürbüz, S. D. (2015). Türkiye'de Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(2), 110.

- Steiner, H. H., & Carr, M. (2003). Cognitive development in gifted children: Toward a more precise understanding of emerging differences in intelligence. *Educational Psychology Review, 15*(3), 215-246.
- Şahin, F. (2015). Educational programs, services and support for gifted students in Turkey. *Journal of Theory and Practice in Education, 11*(4), 1207-1223.
- Şenol, C. (2011). *Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri: BİLSEM Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Tarhan, S., & Kılıç, Ş. (2014). Üstün Yetenekli bireylerin tanınması ve Türkiye'deki eğitim modelleri. *Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi (UYAD), 2*(2).
- Tunnicliffe, C. (2010). *Teaching Able, Gifted and Talented Children: Strategies, Activities & Resources*. Sage Publications.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2012). *Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının sağlanması amacıyla meclis araştırma komisyonu raporu*. Retrieved Feb 10, 2018, from <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss427.pdf>.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). T.C. Resmi Gazete, 2709, 7 Kasım 1982.
- Türkiye Üstün Zekalılar Yüksel Eğitim ve Gelişim Vakfı. (2010). *Üstün yetenekli çocukların eğitimi*. Retrieved Feb 10, 2018, from <https://tuzyev.org/ustun-yetenekli-cocuklarin-egitimi/>
- Herkes için Eğitim Dünya Beyannamesi. (1990). UNESCO, 5-9 Mart 1990